

دوره‌های آزاد مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

متافیزیک علیت

دکتر امیرعلی موسویان

پژوهشگر پسادکتری فلسفه و استاد مدعو دانشگاه تورنتو متروپولیتن کانادا

Amir.mousavian@torontomu.ca

یکشنبه‌ها، ساعت: ۱۶:۳۰-۱۸:۳۰

شروع دوره: ۲۶ بهمن ۱۴۰۴

مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

انتولوژی موجهاتی علیت در ابن سینا

علیت فاعلی، ضرورت و اصل جهت کافی

این دوره به بررسی نظریه انقلابی علیت ابن سینا با تمرکز بر تشریح دو نوآوری کلیدی اختصاص دارد: مفهوم متافیزیکی او از علت فاعلی و کاربست اصل جهت کافی برای بنیادگذاری ضرورت علی در جهان طبیعی. ابن سینا علت فاعلی را نه صرفاً به عنوان مبدأ حرکت (مانند فیزیک ارسطویی) بلکه به عنوان "آنچه وجود می‌بخشد" (معطی الوجود) بازتعریف و همه علیت‌ها را بر اساس عاملیت الهی مدل‌سازی کرد. در پی آنیم روشن کنیم چگونه ابن سینا به یک نظریه واحد از عاملیت قائل است که هم عقل فعال استعلایی و هم فاعل‌های طبیعی ذاتی را در بر می‌گیرد.

مقدمه

فلسفه ابن سینا لحظه‌ای محوری در تاریخ علیت را نشان می‌دهد که اساساً چارچوب ارسطویی را تغییر شکل می‌دهد. چالش اصلی که ابن سینا با آن مواجه بود، ادغام چهار علت - مادی، صوری (درونی)، فاعلی، و غایی (متعالی) - در یک سیستم متافیزیکی صدوری بود که در نهایت تمام وجود و ضرورت را به "موجود واجب" (خدا) بازمی‌گرداند.

اهمیت اندیشه ابن سینا در تغییر دیدگاه صرفاً فیزیکی و زمانی علیت به دیدگاهی متافیزیکی و هستی‌شناختی نهفته است. مایکل مارمورا و کارا ریچاردسون تأکید کرده‌اند که علت فاعلی ابن سینا با عمل اعطای وجود به معلولی متمایز از خود تعریف می‌شود که مستلزم هم‌زمانی علت و معلول آن است.

علاوه بر این، ابن سینا از خوانشی صلب از اصل جهت کافی برای بیان این نکته استفاده می‌کند که "علت‌ها معلول‌های خود را ضروری می‌سازند"، که برای دفاع از واقعیت قانون طبیعی در برابر گرایش‌های اولیه اسلامی ضروری است. بر اساس این چارچوب، این کلاس دو موضوع مجزا اما مرتبط را دنبال خواهد کرد که امکان یک بررسی متمرکز را فراهم می‌کند و در نهایت فصل‌های اصلی یک استدلال پژوهشی واحد را تشکیل می‌دهد.

موضوعات پیشنهادی برای مطالعه

این تدریس به دو مرحله تقسیم خواهد شد که هر کدام یک مطالعه در حد یک مقاله را ارائه می‌دهند.

موضوع ۱: وحدت فاعلیت: علیت الهی و طبیعی مؤثر در ابن سینا.

تمرکز: این مطالعه بررسی خواهد کرد که چگونه ابن سینا نظریه‌ای منسجم و یکپارچه از علت فاعلی را در حوزه‌های هستی‌شناختی متمایز حفظ می‌کند. این مطالعه تمایز بین علل ذاتی (مادی، صوری) و متعالی (فاعلی، غایی) را که توسط رابرت ویسنوفسکی برجسته شده است، تجزیه و تحلیل خواهد کرد و اینکه چگونه این تمایز به ادعای ابن سینا مبنی بر اینکه همه علل فاعلی، چه عقل فعال سماوی و چه یک جسم طبیعی زمینی، هستی می‌بخشند و هم‌زمان با معلول‌های خود هستند، مرتبط است.

سوالات کلیدی

ابن سینا چگونه تمایز بین عقل فعال (به عنوان یک علت کامل‌کننده برای شناخت انسان، طبق گفته هنیگ) و یک عامل فیزیکی (مانند آتش) را با حفظ همان تعریف رسمی از علت فاعلی، تطبیق می‌دهد؟

ابن سینا در کدام متون خاص (مثلاً الهیات شفا) تعریف متافیزیکی علت فاعلی را ارائه می‌دهد و این تعریف چگونه با کاربرد او از علت فاعلی در علوم طبیعی (طبیعیات) در تضاد است؟

موضوع ۲: ضرورت علی و اصل جهت کافی

چالش ابن سینا به اکیژنالیزم کلام

این مطالعه با استفاده از تحقیقات کارا ریچاردسون در مورد ابن سینا و اصل جهت کافی (PSR)، به بررسی مبانی فلسفی ادعای ابن سینا مبنی بر اینکه علل، معلول‌های خود را ضروری می‌سازند، خواهد پرداخت. این امر برای درک دفاع او از ثبات و پیش‌بینی‌پذیری جهان طبیعی، که در تضاد مستقیم با رویکرد علت کافی کلام قرار داشت، ضروری است.

سوالات کلیدی

فرمول‌بندی دقیق اصل جهت کافی نزد ابن سینا چیست و چگونه آن را برای اثبات ضرورت علی در اجسام طبیعی به کار می‌برد؟ چگونه مفهوم ضرورت ابن سینا (که در برخی عبارات، همان‌طور که ریچاردسون اشاره کرده است، به ضرورت منطقی تشبیه شده است) اثربخشی مستقل علل طبیعی را بدون تضعیف اولویت علی نهایی موجود واجب‌الوجود تضمین می‌کند؟ اهمیت این نظریه برای متفکران بعدی، به ویژه توماس آکویناس، که کتاب «اصول طبیعت» او بازتابی از تأثیر ابن سینا است، چیست؟

References:

- Avicenna (Ibn Sīnā). *The Metaphysics of The Healing* (Al-Ilāhiyyāt min al-Shifā'). Translated, introduced, and annotated by Michael E. Marmura. Brigham Young University Press, 2005. (*Specifically, Metaphysics VI [Marmura].pdf*).
- Hennig, Boris. "Avicenna's Agent Intellect as a Completing Cause." *History of Philosophy Quarterly*, vol. 41, no. 1, 2024.
- Richardson, Kara. "Avicenna on the PSR and Causal Necessity in the Natural World." *Theoria*, 2025.
- Marmura, Michael E. "The Metaphysics of Efficient Causality in Avicenna (Ibn Sīnā)." *Islamic Theology and Philosophy*, edited by M. Marmura, SUNY Press, 1984.
- Thomas Aquinas. *De Principiis Naturae* (The Principles of Nature). Translated by R. A. Kocourek.

- Wisnovsky, Robert. "Towards a History of Avicenna's Distinction Between Immanent and Transcendent Causes." *Before and after Avicenna*, edited by David C. Reisman, Brill, 2003.